

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

В. О. Васютинський

СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНА МОДЕЛЬ РЕФЛЕКСІЇ ГРОМАДЯНАМИ ЗАСАД ЦІННІСНОГО ПОРОЗУМІННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Висвітлено один з етапів соціально-психологічного дослідження ціннісного порозуміння між громадянами України в умовах воєнного конфлікту. Його метою було визначення параметрів, за якими респонденти здійснюють рефлексивні умовиводи з приводу такого порозуміння. За методом напівстандартизованого інтерв'ю опитано 45 мешканців Києва, яким було запропоновано для оцінювання раніше розроблений перелік засад ціннісного порозуміння. За результатами контент-аналізу отриманих відповідей виділено дев'ять параметрів. Сім із них мають формально-логічний характер: згода/незгода з запропонованою засадою (ступінь прийняття її слушності, визнання доцільності впровадження в громадське життя); оцінка ефективності втілення засади (ступінь віри в те, що її реалізація сприятиме досягненню ціннісного порозуміння в суспільстві); оцінка поточного стану справ у суспільстві (констатація, здебільшого негативна, загальної соціально-економічної ситуації або характеристика її окремих аспектів); намагання пояснити причини суспільних процесів (міркування з приводу підстав виникнення певних явищ, умов їхнього перебігу); пошук імовірних винуватців (визначання провини тих чи тих агентів суспільного розвитку, спроба пояснити відповідні процеси як результат їхньої діяльності); висунення інших пропозицій (намагання змінити дискурс проблеми, запропонувати власне бачення подій і явищ); спонукання до змін або дій (обґрунтування потреби діяти в певному напрямі, обстоювання правильних, на думку респондента, змін). Два параметри мають порівняно більш змістовий характер: політико-ідеологічні оцінки та оцінки державної влади. За допомогою кластерного аналізу розкрито провідне спрямовання рефлексії засад ціннісного порозуміння громадянами України: загальна оцінка громадсько-політичної ситуації, орієнтація на майбутнє, конспірологічні пояснення, зміна дискурсу, оцінка впливу зовнішніх і внутрішніх чинників, оцінка патріотизму, оцінка перспектив суспільного розвитку. Надалі описані параметри мають стати структурно-логічною основою практичної організації рефлексії громадянами засад ціннісного порозуміння в сучасній Україні.

Ключові слова: воєнний конфлікт, ціннісне порозуміння, структурно-логічна модель, політична рефлексія, рефлексивне самовизначення.

Постановка проблеми. За результатами дослідження психологічного змісту неминучого в майбутньому і почасти втілюваного вже тепер, в умовах воєнного конфлікту, ціннісного порозуміння між громадянами України (особливо мешканцями східних і західних регіонів) було сформульовано перелік засад такого порозуміння [1]. Наступна розробка технологій його досягання в практичній діяльності психологів та лідерів громадської думки в роботі з представниками цільових груп (спільнот) передбачає вивчення особливостей того, у який спосіб пересічні громадяни – члени спільнот – сприймають та оцінюють зміст і перспективи ціннісного порозуміння в різних сферах колективної життєдіяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній соціальній та політичній психології склалася певна традиція аналізу рефлексування громадянами стану і тенденцій розвитку масової (політичної) свідомості. Різні моделі такої рефлексії розглянуто на трьох рівнях – загальноносуспільному або спільнотному, міжособовому або груповому, індивідуально-особистісному.

Імплицитні моделі консолідації громадської думки у свідомості студентської молоді досліджувала О. В. Петрунько, яка встановила, що найбільш прийнятними з погляду здорового глузду є такі моделі: консолідація навколо спільних для більшості соціально значущих цілей; “консолідація проти” (спільного ворога, зовнішньої загрози); консолідація-боротьба; консолідація-співпраця; консолідація-компроміс; консолідація-конформізм; моделі бінарні, що припускають лише одну істину, і полівекторні (що припускають плюралізм істин і їхніх авторів) [6]. Кожна з цих моделей передбачає певний рівень рефлексивного самовизначення учасників (суб’єктів) консолідації: найменшою мірою, мабуть, “консолідація проти” та консолідація-боротьба, а найбільшою – консолідація-співпраця, консолідація-компроміс та, особливо, полівекторні моделі.

Л. А. Найдьонова запропонувала поняття рефлексивного капіталу спільноти та розглянула його форми в співвіднесенні із соціальним капіталом. Першу форму визначає усвідомлення сенсу спільності, належності, відданості, єдності й згуртованості. Ця форма рефлексивного капіталу є базовою, передбачає глибокі емоційні механізми переосмислення власної ідентичності та індивідуальні внески в культуру спільноти. Другу форму спрямовано на переосмислення сусідства як ресурсу спільноти в розбудові мереж і поліпшенні економічного та політичного добробуту. Тут усвідомлюваними є нормованість, ритуальність, структурованість та організованість. Третю форму пов’язано з розбудовою колективної ефективності спільноти. Психологічні феномени уповноваження і наснаження дають змогу переосмислити спільноту і себе як її члена. Четверта форма поєднує три попередні, розгор-

таючи їх у динаміці колективної дії, паритетної громадської участі [5]. Опанування та реалізація членами спільноти цих форм колективної рефлексії вочевидь надає відповідним процесам психологічної повноти та практичної ефективності.

Специфічні категоріально-рефлексивні структури свідомості виборців виявив Д. В. Позняк. Він визначив їх як когнітивні утворення, функціональний зміст яких полягає у формуванні оцінних ставлень до суб'єктів політичної взаємодії та рефлексуванні їхніх ставлень до себе, актуалізації відповідних рефлексивних механізмів на інтеріндивідному та метаіндивідному рівнях. Основними механізмами метаіндивідного рівня рефлексії є політична інтернальність, політична екстернальність, позитивна і негативна проєкції, політична стереотипізація. На інтеріндивідному рівні рефлексії чільну роль відіграють політична інтернальність, рефлексивна ідентифікація, позитивна і негативна проєкції, диференціація впливу [7]. Як бачимо, на обох описаних рівнях діють механізми політичної інтернальності, позитивної і негативної проєкцій. Натомість виразно специфічними для метаіндивідного (суспільного або спільнотного) рівня рефлексії є політична екстернальність та політична стереотипізація, а для інтеріндивідного – рефлексивна ідентифікація та диференціація впливу.

Про інтелектуальну та особистісну рефлексію як смислові складові дискурсів взаємодії, взаєморозуміння і взаємоузгодження пише М. І. Найдъонов. Характеризуючи соціокогнітивні закономірності функціонування групової суб'єктності при переході до соціально-психологічного супроводу взаємодії групи розвитку з груповим суб'єктом управління, він виділяє такі особливості рефлексивних процесів групового та індивідуального суб'єктів, як цілісність, поліфункціональність і масштаб. Цікавим видається положення про те, що управління рефлексивними процесами індивідуальних і групових суб'єктів відбувається як рефлексія зсувів дискурсу партнерів між подіями [4]. В описаному контексті рефлексії привертає увагу те, що можна було б назвати дискурсивною нерозривністю індивідуальних і групових суб'єктів: рефлексія – і продукт, і умова творення відповідного дискурсу.

У власне індивідуальному аспекті В. Климчук веде мову про типи трансформацій мотиваційного дискурсу особистості: тематичні (перебудова тематики), структурні (зміна наративно-ментативної структури), трансформації практик (зміна звичних практик конструювання дискурсу) [3]. Тут важливо відзначити, що коли йдеться про вербально-комунікативні (не практичні) форми рефлексування (розмова, діалог), то має місце поєднання або й конкуренція змістових (тематичних) і формальних (структурних) елементів рефлексії.

Описуючи процеси стимулювання та врівноваження рефлексивних проявів особистості, О. І. Зімовін і Є. В. Зайка сформулювали від-

повідні принципи. Принципами стимулювання рефлексії є рефлексування в спілкуванні з іншими (поділяння досвіду з іншими, обмін думками в рівноправному діалозі) та упередження рефлексивних проявів (розгортання внутрішнього рефлексивного процесу в зовнішньому плані). За принципи врівноваження рефлексії визнано стимулювання креативності (що сприяє загальній організації саморозвитку) і занурення в практичну дію (замість тривоги і переживань – зосередження на виконанні дії) [2]. Якщо конкретизувати ці принципи в застосуванні їх до умов реального рефлексування з приводу тих чи тих громадсько-політичних питань, то можна говорити про відображення спілкування, усвідомлення і діяльності, а також, меншою мірою, – про творчий саморозвиток особи або спільноти.

Метою висвітлюваного в цій статті дослідження стало визначення параметрів, за якими респонденти здійснюють рефлексивні умовиводи з приводу спільних/колективних оцінок можливостей досягти ціннісного порозуміння в просторі масової свідомості та поведінки в умовах воєнного конфлікту. Надалі ці параметри мають стати структурно-логічною основою практичної організації рефлексії громадянами засад ціннісного порозуміння в сучасній Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методом напівстандартизованого інтерв'ю опитано 45 осіб – мешканців Києва, різного віку і статі. (Інтерв'юерами були студенти-психологи Київського національного університету імені Тараса Шевченка). Вибірка мала головно стихійний характер, заданими були два параметри: повноліття та видима для інтерв'юера когнітивна спроможність респондента оцінювати доволі складні характеристики масової свідомості та поведінки. Серед опитаних 62,2% становили особи віком до 30 років (що можна пояснити молодим віком інтерв'юєрів, які легше заходили в контакт зі своїми ровесниками), а також переважили жінки – 57,8%. За професійним складом більшість – представники інтелігенції, інженерно-технічні працівники, службовці (55,6%), решта – студенти (22,2), працівники сфери обслуговування (11,1), інші категорії (11,1%).

Зміст запитань до інтерв'ю склав перелік засад ціннісного порозуміння між громадянами України в умовах воєнного конфлікту, який було визначено за результатами проведених досліджень. Ці засади подано в тому вигляді, як їх було сформульовано у відповідних наукових звітах (слід визнати, що частина респондентів нарікала на надмірну складність цих формулювань).

Ось ці засади:

- виразніше акцентування гуманістичного, а не політичного контексту подій – людських страждань, руйнації звичного способу життя;
- істотна переорієнтація з цінностей минулого на цінності майбутнього; наголошування на ролі молоді як носія прогресивних цінностей;
- емоційно врівноважене плекання загальноукраїнського патріотизму на основі поєднання його етнічних і політичних чинників;

- переважне співвіднесення наявних ціннісних суперечностей із зовнішньополітичними впливами, натомість згладжування їх у внутрішньоукраїнському контексті;

- зосередження уваги на зовнішніх і явних внутрішніх ворогах за одночасного розмивання вини решти представників суспільства; щодо влади – увага не на її провинах, а на обов'язках;

- інтенсифікація міжрегіональних зв'язків – співпраці громад, особистих контактів;

- посилення уваги до економічних реформ – визначення і пояснення перспектив, наведення прикладів успішного реформування [1].

В інструкції до кожного з перелічених пунктів респондентам пропонувано висловити свою згоду чи незгоду з його змістом і в довільній формі прокоментувати свою позицію.

Отримані в такий спосіб відповіді було піддано процедурі контент-аналізу, за результатами якої виділено дев'ять параметрів. Сім із них мали очевидний формально-логічний зміст і стали основою шуканої структурно-логічної моделі:

- згода/незгода з пропонованою засадою – ступінь прийняття її слушності, визнання доцільності впровадження в громадське життя;

- оцінка ефективності втілення засади – ступінь віри в те, що її реалізація сприятиме досягненню ціннісного порозуміння в суспільстві;

- оцінка поточного стану справ у суспільстві – констатація, здебільшого негативна, загальної соціально-економічної ситуації або характеристика її окремих аспектів;

- намагання пояснити причини суспільних процесів – міркування (часто-густо психологічного змісту) з приводу підстав виникнення певних явищ, умов їхнього перебігу;

- пошук імовірних винуватців – визначання провини тих чи тих агентів суспільного розвитку, спроба пояснити відповідні процеси як результат їхньої діяльності;

- висунення інших пропозицій – намагання змінити дискурс проблеми, запропонувати власне бачення подій і явищ;

- спонукання до змін або дій – обґрунтування потреби діяти в певному напрямі, обстоювання правильних, на думку респондента, змін.

Ще два параметри мали порівняно більш змістовий характер, але їх також було враховано з огляду на відносну частотність їхнього застосування у відповідях респондентів: це, по-перше, політико-ідеологічні оцінки, що містяться в діапазоні між проукраїнськими і проросійськими поставами, і, по-друге, оцінки державної влади, що відображають про- та антивладні позиції.

У такий спосіб виділено 63 ознаки – по дев'ять на кожному із сімох засад.

Наступною процедурою обробки даних був кластерний аналіз за методом Варда. За його результатами виділилися сім кластерів.

До першого кластера ввійшли 20 дескрипторів, більшість яких відображала оцінку поточного стану справ у суспільстві, політико-ідеологічні оцінки та оцінки державної влади. Цьому кластерові дано назву “загальна оцінка громадсько-політичної ситуації”.

Як бачимо, власне змістові характеристики відповідей респондентів виразно переважили характеристики формально-логічні. Це й не дивно: по-перше, більшість опитаних досить або дуже емоційно поставилася до давання відповідних оцінок через істотну дражливість та актуальність поставлених запитань; по-друге, у їхніх відповідях легко й швидко актуалізувалися наявні та звичні словесно-оцінні штампи, засвоєні під час неодноразових обговорень порушених проблем у повсякденному житті.

Коли розглянути співвідношення даних оцінок, то можна висунути, що в них переважає увага до двох проблем. По-перше, респонденти висловлювалися з приводу загальнополітичних орієнтацій – переважно проукраїнськи або намагаючись уточнити якісь нюанси чи шукаючи компроміси в цьому питанні. По-друге, відчутними були нарікання на важке соціально-економічне становище в країні. (Зрозуміло, що через ненадійність вибірки та кількісну нечіткість методики отримані пропорції не розкривають загальних соціологічних закономірностей, а лише віддзеркалюють певні логіко-психологічні концепти, що мають місце в оцінках респондентів).

У другому кластері, який ми назвали “орієнтація на майбутнє”, об’єдналися тільки дві ознаки – зі згодою/незгодою та оцінкою ефективності переорієнтації з цінностей минулого на цінності майбутнього і наголошування ролі молоді в цьому аспекті. (Можна припустити, що причиною вагомості таких оцінок почасти став здебільшого молодий вік більшості респондентів).

Переважає позитивне бачення майбутнього як привабливого вектора зміни громадських поглядів і настроїв, але водночас на рівних конкурують оптимістична і песимістична оцінки можливостей успішного розвитку.

Власне формально-логічний зміст оцінок найвиразніше проявився в ознаках третього і четвертого кластерів. В обох спостерігаємо наявність намагання пояснити причини та спонукання до змін або дій.

У третьому кластері (10 ознак) до цих двох параметрів додався пошук імовірних винуватців. Відтак кластер названо “конспірологічні пояснення”. Такі пояснення більшою мірою стосувалися до порівняння гуманістичного і політичного контексту воєнних подій (“війна триває, бо комусь вигідна”), патріотизму (недовірливе ставлення до українських патріотів або проросійських громадян, чия поведінка – одних чи других – призвела до війни), зовнішніх або внутрішніх ворогів (залежно від політичних уподобань) та, особливо, очільників державної влади

(активна критика їх аж до неадекватного звинувачення в усіх щонай-можливіших гріхах).

Два вищеназвані параметри разом із намаганнями висунути якісь інші пропозиції утворили четвертий кластер (18 ознак), який дістав назву “зміна дискурсу”. Тут ідеться про те, що, відповідаючи на запитання, респонденти істотно відхилялися від заданої тематики і висловлювали свої власні міркування – як правило, раніше вже проговорені і сформовані у вигляді готового наративу. Така зміна дискурсу мала місце в оцінці всіх запропонованих засад порозуміння. Отже, можна гадати, по-перше, що обговорювані проблеми значуще зачіпають ціннісно-сміслову сферу респондентів, а по-друге, що велика частина їх (проте не більшість) має, як правило, власну думку і намагається її висловити.

Подібними за характером відповідей виявилися п’ятий, шостий і сьомий кластери: в усіх них основний зміст становили згода/незгода та оцінка ефективності тих чи тих засад ціннісного порозуміння.

П’ятий кластер утворили чотири дескриптори, які відображають “оцінку впливу зовнішніх і внутрішніх чинників”. Респонденти говорили про важливість визначення оптимальних співвідношень у цьому аспекті, але в оцінці ефективності відповідних рішень переважали скептичні міркування.

До шостого кластера ввійшли дві ознаки, що стосуються до “оцінки патріотизму” – доцільності та ефективності відповідного пункту. Суто позитивні оцінки помірно переважали над висловами, що містили більш чи менш виражені сумніви або були “не досить” патріотичними. Ще більш проблемною була оцінка ефективності акцентування патріотизму: істотну частину висловів становили сумніви з цього приводу або прямі заперечення.

Зміст сьомого кластера визначили сім дескрипторів, які описують “оцінку перспектив суспільного розвитку”: по-перше, доцільність та ефективність утвердження гуманістичних аспектів громадсько-політичного життя, здійснення економічних реформ; по-друге, спонукання до орієнтацій на майбутнє та економічного реформування.

Висновки. Узагальнення змісту оцінних висловів респондентів із приводу засад ціннісного порозуміння в сучасній Україні дало підстави покласти в основу структурно-логічної моделі рефлексії громадянами відповідних процесів такі формально-логічні елементи: згода/незгода з пропонованою засадою, оцінка ефективності її втілення, оцінка поточного стану справ у суспільстві, намагання пояснити причини суспільних процесів, пошук імовірних винуватців, висунення власних пропозицій, спонукання до змін або дій. До них також можна долучити два змістові параметри: політико-ідеологічні оцінки та оцінки державної влади. За допомогою кластерного аналізу розкрито провідну тематику рефлексії засад ціннісного порозуміння громадянами України: загальна оцінка

громадсько-політичної ситуації, орієнтація на майбутнє, конспірологічні пояснення, зміна дискурсу, оцінка впливу зовнішніх і внутрішніх чинників, оцінка патріотизму, оцінка перспектив суспільного розвитку.

Література

1. *Васютинський В. О.* Порозуміння щодо Донбасу: осуд, співчуття і ціннісна переорієнтація / В. О. Васютинський // Психолого-економічні вектори розвитку особистості і суспільства: матеріали III Всеукр. наук.-практ. семінару 27 жовт. 2016 р., м. Запоріжжя. – Запоріжжя, 2016. – С. 22–24; Перспективи ціннісного порозуміння українців Сходу і Заходу в оцінках подій на Донбасі / В. О. Васютинський // Український психологічний журнал. – 2016. – № 2. – С. 7–18; Психологічні аспекти ціннісного порозуміння українців в умовах воєнного конфлікту / В. О. Васютинський // Проблеми політичної психології: зб. наук. праць. – Вип. 4 (18). – К., 2016. – С. 3–14; Позиції мешканців Сходу і Заходу України щодо подій на Донбасі як основа майбутнього ціннісного порозуміння / В. О. Васютинський // Український психологічний журнал. – 2017. – № 1 (3). – С. 8–16; Імплицитний зміст ставлення українців до війни на Донбасі / В. О. Васютинський // Український психологічний журнал. – 2017. – № 3 (5). – С. 42–53.
2. *Зімовін О. І.* Стимуляція та врівноваження рефлексивних проявів особистості / О. І. Зімовін, Є. В. Заїка // Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання: зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. С. П. Бочарової (30 берез. 2017 р., м. Харків, Україна). – Харків: ХНУВС, 2017. – С. 36–38.
3. *Климчук В. О.* Мотиваційний дискурс особистості в інтеракційному просторі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук: спец. 19.00.05 “Соц. психологія; психологія соц. роботи” / В. О. Климчук. – Київ, 2015. – 28 с.
4. *Найдьонов М. І.* Формування рефлексивного управління в організаціях: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук: спец. 19.00.05 “Соц. психологія; психологія соц. роботи” / М. І. Найдьонов. – Київ, 2010. – 36 с.
5. *Найдьонова Л. А.* Соціальний та рефлексивний капітал територіальних спільнот як чинник суспільних перетворень / Л. А. Найдьонова // Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – Київ: Главник, 2005. – Вип. 26. – Т. 3. – С. 195–202.
6. *Петрунько О. В.* Імплицитні моделі консолідації громадської думки у свідомості студентської молоді / О. В. Петрунько // Проблеми політичної психології: зб. наук. праць / Асоц. політ. психологів України, Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. – Київ: Міленіум, 2014. – Вип. 1 (15). – С. 75–86.
7. *Позняк Д. В.* Рефлексивні механізми свідомості виборців як суб'єктів політичної взаємодії: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.05 “Соц. психологія; психологія соц. роботи” / Д. В. Позняк. – Київ, 2004. – 20 с.

References

1. Vasiutynskyi, V. O. (2016). Porozuminnia shchodo Donbasu: osud, spivchuttia i tsinnisna pereorientatsiia [Mutual understanding toward Donbas: conviction,

- sympathy, and value reorientation]. *Psykhologo-ekonomichni vektory rozvytku osobystosti i suspilstva: Materialy III Vseukrainskoho naukovo-praktychnoho seminaru 27 zhovnia 2016 r., m. Zaporizhzhia* [The Psychological and Economic Vectors of Personality and Society Development: Materials of III All-Ukrainian scientific and practical seminar October, 27, 2016, Zaporizhzhia]. Zaporizhzhia, 2016, 22–24 (ukr); Vasiutynskiy, V. O. (2016). Perspektyvy tsinnisnogo porozuminnia ukrainsiv Skhodu i Zakhodu v otsinkakh podii na Donbasi [The prospects of Eastern and Western Ukrainians' mutual understanding on values in the evaluations of the events on Donbas]. *Ukrainskyi psykhologichnyi zhurnal* [Ukrainian Psychological Journal], 2, 7–18 (ukr); Vasiutynskiy, V. O. (2016). Psykhologichni aspekty tsinnisnogo porozuminnia ukrainsiv v umovakh voiennoho konfliktu [The psychological aspects of Ukrainians' mutual understanding on values in the terms of the military conflict]. *Problemy politychnoi psykhologii* [Problems of Political Psychology], 4(18), 3–14 (ukr); Vasiutynskiy, V. O. (2017). Pozytsii meshkantsiv Skhodu i Zakhodu Ukrainy shchodo podii na Donbasi yak osnova maibutnioho tsinnisnogo porozuminnia [Eastern and Western Ukraine inhabitants' position toward the events on Donbas as a base of future mutual understanding on values]. *Ukrainskyi psykhologichnyi zhurnal* [Ukrainian Psychological Journal], 1 (3), 8–16 (ukr); Vasiutynskiy, V. O. (2017). Implitsytnyi zmist stavlennia ukrainsiv do viiny na Donbasi [Implicit content of Ukrainians' attitudes toward the war on Donbas]. *Ukrainskyi psykhologichnyi zhurnal* [Ukrainian Psychological Journal], 3 (5), 42–53 (ukr).
2. Zimovin, O. I., Zaika, Ye. V. (2017). Stymuliatsiia ta vrvnovazhennia refleksyvnnykh proiaviv osobystosti [Stimulating and balancing personality's reflexive manifestations]. *Osobystist, suspilstvo, zakon: psykhologichni problemy ta shliakhy ikh rozviazannia: zbirnyk tez dopovidei mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoi pamiatii profesora S. P. Bocharovoi (30 berez. 2017 r., m. Kharkiv, Ukraina)* [Personality, Society, Law: Psychological Problems and the Ways of their Solving: Collection of reports thesis of the International scientific and practical conference dedicated to memory of prof. S. P. Bocharova]. Kharkiv, pp. 36–38 (ukr).
 3. Klymchuk, V. O. (2015). *Motyvatsiinyi dyskurs osobystosti v interaktsiinomu prostori* [Personality's Motivational Discourse in Interactional Space], Abstract of D. Sc. dissertation, Kyiv (ukr).
 4. Naidonov, M. I. (2010). *Formuvannia refleksyvnoho upravlinnia v orhanizatsiakh* [Forming Reflexive Management in Organizations], Abstract of D. Sc. dissertation, Kyiv (ukr).
 5. Naidonova, L. A. (2005). Sotsialnyi ta refleksyvnyi kapital terytorialnykh spilnot yak chynnyk suspilnykh peretvoren [Territorial communities' social and reflexive capital as a factor of social transformations]. *Naukovi zapysky Instytutu psykhologii imeni H. S. Kostiuka APN Ukrainy* [Scientific Notes of the H. S. Kostiuk Institute of Psychology, APS of Ukraine], is. 26, vol. 3, 195–202 (ukr).
 6. Petrunko, O. V. (2014). Implitsytni modeli konsolidatsii hromadskoi dumky u svidomosti studentskoi molodi [Implicit models of consolidating public opinion in the student youth' mentality]. *Problemy politychnoi psykhologii* [Problems of Political Psychology], 1 (15), 75–86 (ukr).

7. Pozniak, D. V. (2004). *Refleksyvni mekhanizmy svidomosti vybortsiv yak subiektiv politychnoi vzaiemodii* [Reflexive Mechanisms of Voters' Mentality as the Actors of Political Interaction], Abstract of Ph. D. dissertation, Kyiv (ukr).

Vasiutynskiy V. O. Structural and Logical Model of Citizens' Reflection of the Principles of Mutual Understanding on Values in Modern Ukraine

The article covers one of the stages of social and psychological research of mutual understanding on values among Ukrainian citizens in a context of the military conflict. Its goal was to determine the parameters by which respondents make reflexive inferences about such an understanding. By the semi-standardized interview method, 45 residents of Kyiv were interviewed. They were asked to evaluate the previously developed list of the principles of mutual understanding. According to the results of content analysis of the received answers, nine parameters are selected. Seven of them are of formal-logical character: agreement/disagreement with the proposed principle (the degree of acceptance of its appropriateness, recognition of expediency of implementation in public life); assessment of effectiveness of the principle implementation (the degree of belief in the fact that its implementation will contribute to achievement of mutual understanding on values in society); assessment of the current state of affairs in society (statement, mostly negative, of general socio-economic situation or characteristic of its special aspects); attempts to explain causes of social processes (reasoning about the grounds for the emergence of certain phenomena and conditions of their course); search of probable perpetrators (determination of any of social development agents' fault, an attempt to explain the relevant processes as a result of their activities); making other suggestions (trying to change the discourse of a problem, to offer one's own vision of events and phenomena); induction to change or action (justification of the need to act in a certain direction, advocating the correct, by the respondent's opinion, changes). The two parameters are relatively more meaningful: political and ideological assessments and assessments of state power. With the help of cluster analysis, the main directions of Ukrainian citizens' reflection of the principles of mutual understanding are presented: general assessment of the socio-political situation, orientation towards the future, conspiracy explanations, change of discourse, assessment of the influence of external and internal factors, assessment of patriotism and of the social development prospects. Subsequently, the described parameters should form the structural and logical basis for the practical organization of citizens' reflection of the principles of mutual understanding on values in modern Ukraine.

Key words: military conflict, mutual understanding on values, structural and logical model, political reflection, reflexive self-determination.

© Васютинський В. О.